

- доступу : http://ukr.lb.ua/news/2015/06/30/309632_ukraini_diyut_lishe_380_kinoteatriv.html.
7. Вахович І. Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір : монографія / Ірина Вахович, Олена Чуль. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 288 с.
  8. Державний служба статистики України [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
  9. Искусство пополняет ВВП США больше, чем туризм и авиаперевозки [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу : <http://artguide.com/news/839-iskusstvo-popolniaet-vvp-ssha-bolshie-chiem-turizm-i-aviapierievozki> – Назва з екрана.
  10. Федотова Н.Г. Сфера культуры как стратегический ресурс региона / Вестник Новгородского государственного университета. – 2011. – № 63. – С. 17-21.

УДК 351.851(477)

Шестаковська Т.Л.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної теорії
Чернігівського національного технологічного університету

Холявко Н.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Чернігівського національного технологічного університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтовано роль держави в регулюванні системи освіти. Визначено сутність та особливості державного регулювання освіти в сучасних умовах. Досліджено вплив ринкових відносин на функціонування закладів освіти. Систематизовано методи та інструменти державного регулювання системи освіти в ринкових умовах. Здійснено аналіз економічних методів державного регулювання системи освіти.

Ключові слова: система освіти, державне регулювання, розвиток освіти, ринкові відносини, державне фінансування, економіка знань.

Шестаковская Т.Л., Холявко Н.И. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье обоснована роль государства в регулировании системы образования. Определена сущность и особенности государственного регулирования образования в современных условиях. Исследовано влияние рыночных отношений на функционирование учебных заведений. Систематизированы методы и инструменты государственного регулирования системы образования в рыночных условиях. Осуществлен анализ экономических методов государственного регулирования системы образования.

Ключевые слова: система образования, государственное регулирование, развитие образования, рыночные отношения, государственное финансирование, экономика знаний.

Shestakovska T.L., Kholyavko N.I. STATE REGULATION OF EDUCATION SYSTEM UNDER A MARKET ECONOMY

The role of a state in regulating the education system is substantiated. The essence and peculiarities of a state regulation of education in modern world are determined. The effect of market relations on the functioning of educational institutions is investigated. The methods and tools of a state regulation of education under the market conditions are systematized. The analysis of the economic methods of a state regulation of the education system is done.

Keywords: education system, state regulation, educational development, market relations, state financing, economics of knowledge.

Постановка проблеми. Освіта набуває особливого значення в контексті становлення економіки знань. В умовах ринкової економіки трансформується сам механізм функціонування системи освіти: з'являються нові джерела фінансування, звичним явищем стає приватна освіта, плата за навчання, змінюється процес управління освітою тощо. Сучасна логіка розвитку суспільства доводить, що відповідальність за освіту має розподілятися між багатьма суб'єктами, а не покладатись тільки на одного – державу, приватну особу або підприємство. Водночас система освіти має бути більш відкритою, гнучкою, адаптованою стосовно нових і постійно змінюваних вимог суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці приділяють достатньо велику увагу проблемам управління системою освіти, осмислення цивілізаційних зрушень, інноваційного розвитку освіти. Так, у роботах О.А. Грішньої, І.С. Каленюк [1], О.В. Кукліна, В.І. Куденко, В.М. Новікова, Л.І. Паращенко [2], Л.І. Цимбал [3] та інших авто-

рів розглядаються аспекти стратегічного управління освітою, розробки стратегії та ключових пріоритетів розвитку системи освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми державного регулювання системи освіти в умовах ринкової економіки не знайшли достатнього опрацювання в науковій літературі. Так як державне регулювання системи освіти є невід'ємною складовою частиною загального механізму державного регулювання економіки в цілому, дане питання набуває особливої актуальності в сучасних ринкових умовах.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів щодо особливостей державного регулювання системи освіти в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання системи освіти представляє дещо іншу економічну поведінку держави стосовно суб'єктів закладів освіти. Метою регулювання є не завдання для виконання будь-яких рішень, а створення умов ефективного економічного функціону-

вання освітніх установ, які сприяли б досягненню тих чи інших результатів. Роль держави в регулюванні розвитку системи освіти полягає в необхідності визначення результатів освіти, яких суспільство та держава бажали б і могли б досягти. Однак необхідно враховувати, що й окремі економічні суб'єкти також мають право управляти освітнім процесом, тому держава повинна виступати тільки гарантом прав громадян на освіту, але не приймати рішення за них.

Економічні інтереси освітніх установ іноді знаходяться в іншій площині. Їм важливо, щоб діяльність була забезпечена необхідною кількістю грошових коштів, щоб вони володіли певною свободою в маневруванні наявними ресурсами, щоб їх економічні права строго дотримувались. Інтереси органів державної влади диференційовані і будуються на основі вимог державного освітнього стандарту та потреби у забезпеченні необхідного обсягу якісних послуг. Таким чином, на нашу думку, організаційно-економічний механізм державного регулювання системи освіти повинен враховувати інтереси всіх сторін і дозволяти з максимальним ступенем ефективності використовувати різноманітні економічні важелі в управлінні розвитком закладів освіти. Ринок освітніх послуг потребує участі держави у здійсненні освітньої політики. Це насамперед зумовлено необхідністю у забезпеченні громадян більш достовірною інформацією про якість освітніх послуг та доступність освіти для всіх членів суспільства.

На думку провідних учених-економістів, державне регулювання освіти являє собою систему економічних, соціальних, правових, політичних і організаційних форм та методів впливу на суб'єктів освітнього процесу, які визначають середовище для реалізації ними цілей і завдань, що одночасно відповідають як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам суб'єктів освітнього процесу. При цьому державний вплив має виражатись не тільки з боку пропозиції освітніх послуг у вигляді державного сектора освіти, але і з боку попиту на освіту у формі державного освітнього замовлення, що гарантує загальний рівень розвитку людського потенціалу [1; 2]. На нашу думку, державне регулювання системи освіти представляє собою сукупність методів прямого і непрямого впливу держави на розвиток закладів освіти з використанням інструментів законодавчого, адміністративного та економічного регулювання для забезпечення умов її ефективного функціонування.

Головною особливістю державного регулювання системи освіти є те, що дана галузь відноситься до неринкових та неприбуткових сфер діяльності. Проте так як дана діяльність реалізується через систему освітніх закладів, які функціонують в умовах ринкового середовища, тому повинна діяти згідно з ринковими законами (зокрема, законом попиту та пропозиції на їхні послуги).

Розвиток економічних відносин в освіті виключно на принципах вільного ринку породжує нерівність людей, виникають зміни в структурі суспільства, що, своєю чергою, призводить до зниження загальної рівня освіти в країні. Така ситуація існувала на початку ХХ ст., однак на сьогодні пріоритетним стає розуміння того, що для сучасної економіки і соціально-економічного розвитку суспільства необхідним є високий рівень якості освіти.

Водночас не застосовувати ринкові методи господарювання взагалі в системі освіти також не є можливим, адже ринкові механізми у відповідній мірі можуть оптимізувати розподіл ресурсів між виробни-

ками освітніх послуг і тим самим спонукати до підвищення ефективності використаних ресурсів, які направлялись суспільством в освіту.

Основна перевага ринкової економіки – властива їй можливість стимулювати зростання ефективності виробництва. Тобто, на нашу думку, конкурентні принципи функціонування в системі освіти не повинні повністю ігноруватись, адже тоді освіта, яка є одним із головних джерел прогресу і розвитку національної економіки, не матиме можливості повноцінно виконувати свої завдання. У сучасних умовах глобалізації і переходу до економіки знань ринкові відносини стають каталізатором трансформації системи освіти, але при цьому сфера конкурентних відносин є достатньо обмеженою.

У ході дослідження виникла потреба розмежування того, що в системі освіти може бути об'єктом ринкових відносин і де неможливе застосування законів матеріального споживчого ринку. Тому, на нашу думку, доцільно структурувати економічні відносини в системі освіти з поділом їх на внутрішні, що визначають відносини економічного механізму власне системи освіти, і зовнішні, що характеризують відносини між системою освіти та зовнішнім середовищем.

Ступінь розвитку ринкових відносин у системі освіти, у зовнішніх економічних відносинах має бути адекватний рівню сучасних ринкових перетворень у національній економіці, проте внутрішні економічні відносини повинні розвиватися на некомерційній основі. Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що відносини освітнього закладу із зовнішніми постачальниками комунальних послуг, самостійними господарюючими суб'єктами повинні будуватися на ринкових засадах. Своєю чергою, кожен освітній заклад має повноцінний статус суб'єкта ринкової економіки. Однак відносини з учнями (студентами) ґрунтуються на інших принципах, так як навчання є об'єктом освітнього процесу, тобто є внутрішньою стороною для системи освіти.

Основними функціями, які виконує держава у розвитку системи освіти, є:

- 1) розробка та реалізація політики у системі освіти;
- 2) законодавче регулювання виробництва та споживання послуг закладів системи освіти;
- 3) надання освітніх послуг через державні навчальні заклади;
- 4) субсидування приватних закладів освіти;
- 5) забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту громадянам і працівникам у системі освіти [2; 3].

Таким чином, держава регулює організацію освітнього процесу для забезпечення виконання завдань, які поставлені перед закладами системи освіти. Одним із таких завдань є надання якісних освітніх послуг, вимоги до яких держава представляє у формі освітніх стандартів, регламентації прав та обов'язків учасників освітнього процесу щодо її змісту, нормативних термінів отримання, оцінки результатів освітнього процесу.

В останнє десятиліття країни з розвинутою ринковою економікою здійснюють реформи, що змінюють роль держави в системі освіти, тобто держава перестає безпосередньо керувати закладами освіти. Функції органів управління переміщуються зі сфери виробництва освітніх послуг у сферу захисту інтересів їх споживачів. Держава сприяє розвитку конкуренції і ринкових відносин у системі освіти, регулює питання приватизації державних навчальних закладів.

Державне регулювання національної економіки здійснюється за допомогою методів та інструментів, використання яких призводить до отримання бажаних результатів. Розглядаючи методи державного регулювання системи освіти, можна відзначити застосування різних регуляторів і стабілізаторів у вигляді державних стандартів, процедур ліцензування та акредитації, оскільки їх використання підвищує якість освітніх послуг.

За формою впливу на систему освіти методи державного регулювання можна розділити на методи прямого і опосередкованого впливу. Методи прямого державного регулювання реалізуються за допомогою інструментів органів державної влади. Методи опосередкованого державного регулювання в системі освіти спираються переважно на ринкові «правила гри» і впливають на економічні інтереси учасників

освітнього процесу. Схему державного регулювання системи освіти представлено на рис. 1.

Найважливішу роль у державному регулюванні економіки відіграють економічні методи, які здійснюють як прямий, так і опосередкований вплив на функціонування системи освіти. Адміністративні – є методами прямої дії, які забезпечують реалізацію економічних методів, створюючи для цього необхідні умови через систему нормативно-правових актів.

Однією з форм непрямого регулювання державою системи освіти є податкові пільги. За допомогою продуманої системи податкових пільг можна забезпечити додаткове фінансування освітніх закладів і тим самим без надмірної централізації створити для цієї системи стійке та надійне джерело надходжень грошових коштів. Найбільш ефективною податковою пільгою є, наприклад, звільнення суб'єктів господарювання в частині неприємницької діяльності від сплати всіх видів податків, у тому числі плати за землю. Також можливе застосування податкової пільги, яка дає право підприємствам і організаціям зменшувати обкладений податком прибуток на суму коштів, перерахованих установам освіти.

У ринкових умовах основним інструментом економічних методів державного регулювання системи освіти є фінансування даної галузі. Фінансування системи освіти здійснюється в різних формах, які представлено на рис. 2.

Кошторисний метод фінансування заснований на використанні широкого набору натуральних норм і нормативів надання бюджетних послуг. Витрати установ групуються відповідно до статей економічної класифікації видатків. Даний метод був поширений у світовій практиці аж до кінця минулого століття. Позитивними рисами кошторисного фінансування є: стабільність роботи освітніх установ, гарантований рівень оплати праці, рівність доступу учнів (студентів) до освіти. Разом із тим при використанні такого підходу формування витрат виникає ситуація відсутності в одержувачів бюджетних коштів стимулів до економії ресурсів, а також зв'язку обсягів фінансування з результатами освітньої діяльності. Стимування зростання бюджетних витрат при такому підході забезпечується механізмом державного регулювання через інструменти нормативів та адміністративного контролю, які уповільнюють розвиток закладів освіти.

У відповідь на неефективність кошторисного методу фінансування формується механізм нормативного фінансування, який може реалізовуватись у двох варіантах. По-перше, передача фінансових ресурсів закладам освіти в розмірі, пропорційному кількості учнів (студентів). По-друге, у вигляді ваучерних схем, при яких зобов'язання щодо фінансування освіти передаються безпосередньо

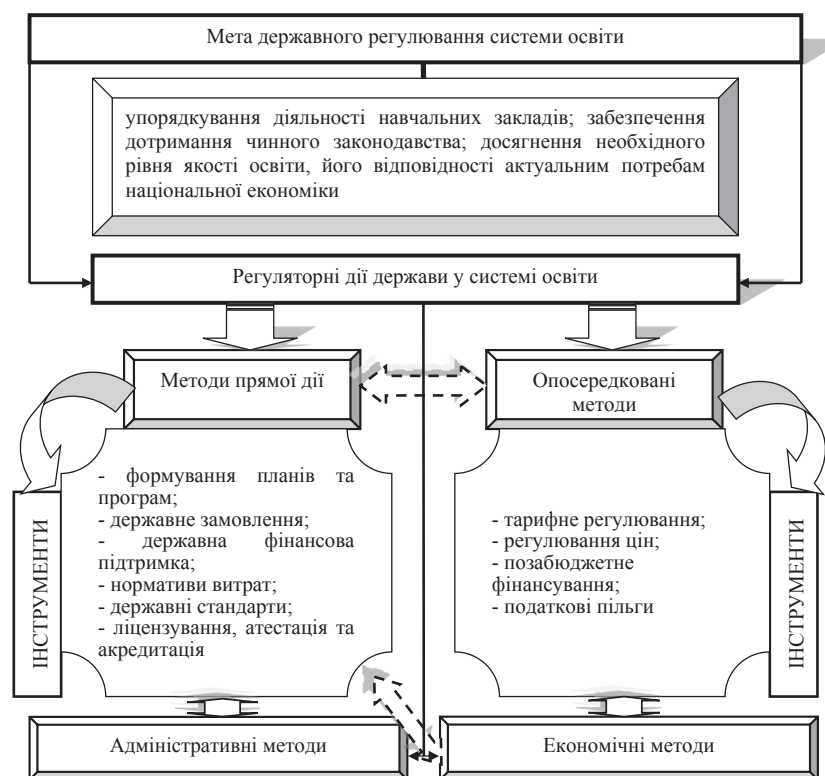

Рис. 1. Схема державного регулювання системи освіти в умовах ринкової економіки

Джерело: систематизовано авторами на основі [4; 5]

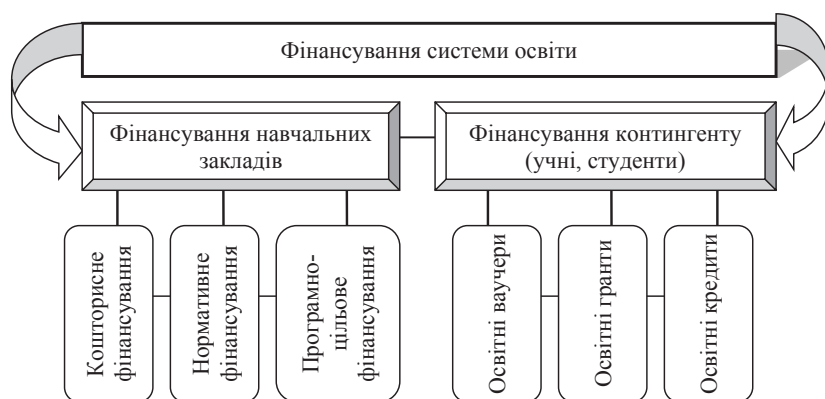

Рис. 2. Форми державного фінансування системи освіти

Джерело: систематизовано авторами на основі [5]

його одержувачу, який самостійно обирає освітній заклад. Другий підхід акцентує увагу споживачів щодо наданої їм можливості впливати на фінансове забезпечення освітніх установ.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки актуальності набуває така форма фінансування освіти, як фінансування за допомогою освітніх ваучерів. Вимоги до якості освітніх послуг не піддаються однозначному формалізованому опису. Однак існують, принаймні, два шляхи фіксації та контролю виконання вимог до якості освітніх послуг. Перший шлях полягає в тому, щоб зафіксувати окремі фактори і умови надання освітніх послуг. Цей шлях реалізується за допомогою розвитку системи ліцензування, атестації та акредитації освітніх установ. Другий шлях полягає в тому, щоб залучити самих кінцевих користувачів в оцінювання якості освітніх послуг, що надаються на контрактній основі. Цей шлях передбачає, що не тільки органи державного управління, а й самі кінцеві споживачі мають свободу вибору конкуруючих між собою постачальників освітніх послуг.

Висновки. Ринкові відносини в системі освіти мають певні межі своїх можливостей, при цьому і державне втручання в соціально-економічні процеси, що протікають у системі освіти, також має свої об'єктивно обумовлені обмеження. Ефективна система економічних відносин у закладах освіти пови-

нна забезпечувати збалансованість елементів державного регулювання і ринкових механізмів. Необхідна зважена інтеграція ринкових і державних складових у діяльності закладів системи освіти. При цьому ринкові відносини не повинні замінюватись платністю освіти. Отже, для того щоб інструменти державного регулювання системи освіти в ринкових умовах функціонували ефективно, необхідно вдосконалити організаційно-економічний механізм розвитку системи освіти, який і повинен забезпечувати реалізацію цих інструментів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каленюк І.С. Особливості регулювання ринку освітніх послуг : [монографія] / І.С. Каленюк, Л.І. Цимбал. – Чернівці : ЧДІЕУ, 2011. – 184 с.
2. Паращенко Л. Державне управління розвитком загальної середньої освіти в Україні: методологія, стратегія, механізми : [монографія] / Л.І. Паращенко. – К. : Майстер книг, 2011. – 536 с.
3. Цимбал Л.І. Суб'єкти ринку освітніх послуг та їх взаємодія / Л.І. Цимбал // Стратегія розвитку України. – 2006. – № 1. – С. 71–76.
4. Холявко Н.І. Управління соціально-економічними системами : [монографія] / Л.І. Антошкіна, А.Л. Баланда, В.А. Вісящев [та ін.] ; за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Ушенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 379 с.
5. Шестаковська Т.Л. Проблеми фінансування закладів середньої освіти та можливі шляхи їх вирішення / Т.Л. Шестаковська // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 4. – С. 279–285.

УДК 330.1

Штулер І.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Національної академії управління

БЮДЖЕТНА ТА БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті досліджено динаміку доходів та видатків державного бюджету України. Визначено можливості виконання внутрішніх та зовнішніх боргових зобов'язань з огляду на рівень інфляції. Установлено невідповідність прийнятого в 2015 р. бюджету перспективам його виконання.

Ключові слова: економічна система, рівновага, гомеостазис, стійкість, соціально-економічний розвиток.

Штулер И.Ю. БЮДЖЕТНАЯ И ДОЛГОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ: ВЗАИМОСВЯЗЬ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

В статье исследована динамика доходов и расходов государственного бюджета Украины. Определены возможности выполнения внутренних и внешних долговых обязательств с учетом уровня инфляции. Установлено несоответствие принятого в 2015 г. бюджета перспективам его исполнения.

Ключевые слова: экономическая система, равновесие, гомеостазис, устойчивость, социально-экономическое развитие.

Shtuler I. BUDGET AND DEBT POLICIES UKRAINE: THE RELATIONSHIP UNDER UNCERTAINTY

In the article the dynamics of revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine. Determined possibility of internal and external debt due to inflation. Established discrepancy adopted 2015 budget prospects for its implementation.

Keywords: economic system, balance, homeostasis, stability, socio-economic development.

Постановка проблеми. Чільне місце в соціальному та економічному розвитку кожної країни належить проблемам бюджету, адже бюджет належить до тієї сфери суспільного життя, що безпосередньо торкається інтересів усіх членів суспільства. У бюджеті будь-якої країни відбиваються важливі економічні, соціальні та політичні проблеми держави та кожної людини. У той же час наявність зовнішнього та внутрішнього державного боргу, його

обсяги, напрями розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають на всі сторони економічного життя будь-якої країни. Не є винятком і Україна, рівень заборгованості якої зростає з року в рік. Нагромадження боргу в Україні та значна питома частка ресурсів, які відволікають на його обслуговування, зумовлюють дедалі гостріший характер проблеми заборгованості, оскільки неефективне управління нею може привести до несприят-